

FOTO: AEROPHOTO EELDE

Anleg zuiveringsinstallatie Avebe in Ter Apelkanaal

VERWAAIDE K A N S E N

Dirk Strijker De Veenkoloniën van Groningen en Drente heten economisch zwak ontwikkeld te zijn. De structuur is gebouwd op sectoren waar het in de loop der tijd niet goed mee gegaan is.

De belangrijkste sektor, de landbouw, heeft al jaren te maken met overvoerde markten. Zonder blijvend grote overheidssubsidies is het voortbestaan van die landbouw in de huidige vorm onmogelijk. Daarbij heeft de sektor in de Veenkoloniën te maken met extra handicaps – de grond leent zich niet zo goed voor intensieve teeltwijzen, de waterhuishouding laat te wensen over en doorlopend dreigt erosiegevaar. Het belangrijkste gewas, de fabrieksaardappel, is ziektegevoelig en intensieve teelt ervan vraagt een grote inzet van ontsmettings- en bestrijdingsmiddelen. Het is zo ongeveer het enige gewas binnen de Nederlandse landbouw, waarvan de productie per ha eerder afneemt dan toeneemt. Ook de agrarische industrie in de Veenkoloniën heeft het moeilijk. De strokartonfabrieken hebben een lange periode van sanering ondergaan. Het produkt dat gemaakt werd, kreeg meer en meer concurrentie en het productieproces lever-

de smerig afvalwater, dat grote investeringen voor zuivering vroeg. Voor de aardappelmeelin-dustrie geldt een dergelijk verhaal. AVEBE krabbelt op na een diepe crisis, maar de boeren en de arbeiders hebben daarvoor moeten bloeden en de staat moest fors bijspringen. De problemen voor AVEBE zijn bepaald nog niet voorbij, want aardappelzetmeel is alleen door speciale EG-regelingen concurrerend te houden met andere soorten zetmeel; regelingen die voortdurend bedreigd worden. Toch is het feit dat de economische structuur sterk afhankelijk is van een niet zo florissante bedrijfstak – de landbouw – maar een deel van het probleem dat regionale onderontwikkeling heet. Zo valt er van alles aan te merken op de wegverbindingen en op de waterhuishouding. Ook het eentonige landschap met zijn lintbebouwing, en het schrale voorzieningspeil voor de bevolking zijn er elementen van. De lage

welvaart en het slechte vestigingsmilieu leiden tot ontvolking, waarmee het voorzieningennivo nog verder onder druk komt te staan, de ontvolking doorgaat en de welvaart van het gebied steeds verder weg zakt.

Herinrichting

Eind jaren zestig werd duidelijk dat iets gedaan moest worden om de structuur van het gebied te verbeteren – de neergaande spiraal moest doorbroken worden, en achterhaalde structuren moesten verbeterd worden. Al snel werd geaccepteerd dat het probleem verder reikte dan landbouw en infrastructuur. Uiteindelijk werd besloten deels al bestaande plannen te integreren tot een 'joint action' – een ingrijpende herinrichting van de Veenkoloniën, waarvoor zelfs een heuse wet uitgevaardigd werd.

De Herinrichting, die ondertussen volop in uitvoering is, voltrekt zich langs drie sporen. Het eerste van die drie is vooral gericht op de landbouw: een soort uitgebreide ruilverkaveling. Het tweede is dat van bouwkundige en infrastrukturele verbetering, variërend van krotopruijing en dorpsverbetering tot restauratie van bruggen en sluizen, het creëren van picknickplaatsen, vissteigers en wat al niet meer. Het derde spoor gaat in de richting van maatschappelijke opbouw. Centraal staat het verbeteren van het leefklimaat, door de bouw van dorpshuizen of bijvoorbeeld het stichten van creativiteitscentra, door het starten van kursussen van velerlei aard, schoolopbouwwerk, jongerenopvang. Een belangrijke leidraad voor de Herinrichting was dat het karakter van het gebied in stand gehouden, en waar nodig versterkt moest worden. Nu de uitvoering van de Herinrichting in volle gang is, valt zo langzamerhand een beeld te vormen van wat dat karakter inhoudt. De samenstellende delen zijn: een open gebied, grote percelen, rechte en onbeschutte wegen, zandstormen; een kaal gebied met weinig karakter. Altijd tegenwind, ook wat de economische situatie betreft. De beeldvorming die hieruit over de Veenkoloniën spreekt, zou een reclamebureau niet opgetogen maken. Een beeld overigens dat door de bewoners van het gebied doorgaans be-

vestigd wordt; zij zien het aantrekkelijke van het gebied ook niet zo scherp. Zeker, vlakke kan mooi zijn, kan karakter hebben – denk maar aan het hart van Friesland of het Hogeland, maar de Veenkoloniën worden meestal niet in dit rijtje genoemd.

Woonmilieu als lokatiefactor

Misschien wel de enige voorwaarde binnen de Nederlandse verhoudingen voor regionale ontwikkeling van een gebied met weinig economische pluspunten is, dat de mensen er graag moeten willen wonen: een goed woonmilieu. En van alle elementen die het woonklimaat bepalen, is de aantrekkelijkheid van de omgeving een belangrijke. Als een gebied zich leent voor het spenderen van de vrije tijd, dan valt de vestiging van economische activiteiten – recreatieve en niet-recreatieve – te stimuleren. In elk geval geldt het omgekeerde – als het gebied niet prettig is om in te wonen, is het aantrekken van bedrijven uiterst moeilijk. Als mensen zich graag in een regio willen vestigen, dan is er ook een basis voor de door die mensen gewenste voorzieningen: van cultuur tot winkelcentra, van goed openbaar vervoer tot tennisbanen. De bloei van de Gelderse Vallei en de kop van Drente zijn er voorbeelden van. In het huidige tijdsgewricht

geldt voor steeds meer bedrijven dat de aanwezigheid van grondstoffen nauwelijks meer een lokatiefactor is. Goede verbindingen zijn wel een belangrijke voorwaarde, en bovenal het woonmilieu.

Dit alles zo zijnde moeten de ontwikkelingskansen van de Veenkoloniën niet erg hoog aangeslagen worden. Het verbeteren van de (vervoers-)infrastructuur en het creëren van een betere produktiestructuur voor de landbouw helpen in een aantal opzichten wel iets, maar doen de ontwikkelingskansen van het gebied niet echt stijgen. Ik denk dan vooral aan de ontwikkelingskansen op wat langere termijn, ervan uitgaande dat de Herinrichting niet alleen voor de komende tien jaar bedoeld is.

Positie landbouw

De Herinrichting is in veel opzichten gericht op verbetering van de structuur van de landbouw en van wat daarmee verbonden is. De keuze van de landbouw als sektor die de basis zou moeten vormen voor ontwikkeling, was bij de start van de Herinrichting al diskutabel. Nu ook op EG-nivo de problemen van de sektor onmiskenbaar zijn, valt die keuze nog ongunstiger uit. Natuurlijk is het zinvol geweest in het kader van de Herinrichting ook de produktiestructuur van de landbouw te verbeteren. Het is in de Veenkoloniën een niet onbelangrijke sektor en een groot aantal mensen kan er nog langdurig een inkomen in verdienen. Het is iets anders als die sektor als speerpunt voor verdere economische ontwikkeling gekozen wordt.

Recentelijk zijn de Veenkoloniën volop in de belangstelling gekomen vanwege de problemen in de akkerbouw. De oplossing van die problemen ligt niet in prijsverhoging, maar in het rendabel maken van de beschikbare arbeid. In de huidige eenzijdige landbouwstructuur is er maar een beperkt aantal uren per jaar dat de akkerbouwer met zijn vak bezig kan zijn. Er kan niet verwacht worden dat hij in dat beperkte aantal uren een volwaardig inkomen kan voortbrengen.

Tuinbouwachtige activiteiten, veehouderij en produktie voor hoogwaardige marktsegmenten bieden de mogelijkheid meer uren per jaar inkomen te genereren, bedrijfsvergroting biedt overigens die mogelijkheid ook. Dat op de meeste bedrijven dit soort activiteiten nu nog ontbreken duidt er op dat de akkerbouwers niet staan te trappelen om hun takenpakket te verbreden. Misschien dat een volgende generatie, of producenten die van elders komen, gemakkelijker in staat zijn dergelijke stappen te nemen. Diversifikatie en geïntegreerde produktie kunnen goed samengaan met een kleinere schaal van het landbouwschap. Als de kaart gezet wordt op gespecialiseerde akkerbouwbedrijven van een grote omvang, is er slechts toekomst voor weinig bedrijven, en met de woonfunctie van het gebied wordt het dan niets.

Schaalverkleining landschap

Wat is het alternatief om de sociale en economische ontwikkeling op termijn van de Veenkoloniën te stimuleren? Zonder het alternatief hier in alle details uit te werken, zijn de grove optrekken aan te geven. Een eerste vereiste is dat, zoals gezegd, mensen niet afgestoten worden door het slechte woonmilieu. Dat betekent onder andere een grondige opknappbeurt voor het gebied – en dat gebeurt ook in het kader van de Herinrichting. Dat betekent echter ook dat de regio een meer vriendelijk landschappelijk karakter moet krijgen. En dat gebeurt binnen de Herinrichting nauwelijks. Weliswaar zijn op een aantal plaatsen dorpsbossen aangelegd, maar het zeer open en eentonige karakter van het landschap is er, bewust, niet mee doorbroken. Als de verbetering van de kwaliteit van het landschap niet ter hand genomen wordt, dan heeft het geld dat in de 'grondige opknappbeurt' gestoken wordt, slechts waarde voor dat deel van de bewoners die – in voor- en tegenspoed – in de Veenkoloniën blijven wonen.

Centraal in de aanpak van het landschap moet staan de verkleining van de landschappelijke schaal. In een rapport van Staatsbosbeheer¹⁾, geschreven voor de voorbereiding van de Herinrichting, wordt gesteld dat het open Veenkoloniale landschap in West-Europa een zeldzaamheid geworden is. Niet vermeld wordt dat dat misschien iets te maken heeft met de afkeer die mensen hebben van eentonige, karakterloze vlakten.

Schaalverkleining betekent in het geval van de Veenkoloniën de aanplant van bomen – als bos, maar zeker ook in de vorm van windsingels. Het zal duidelijk zijn dat het karakter van de Veenkoloniën niet veranderd wordt door een enkele boom of een dorpsbos te planten. Alleen voor windsingels en kleinere boscomplexen gaat het toch al gauw om duizenden hektareas, voor grotere boscomplexen misschien om een nog grotere oppervlakte.

Het inplanten van een dergelijke oppervlakte doet het landbouw-areal vanzelfsprekend navenant afnemen. Dit zou overigens voor een deel gekompenseerd worden door de positieve invloed van de windsingels op de ha-opbrengsten. Het is merkwaardig dat in Nederland doorgaans aangenomen wordt dat windsingels schade aan de landbouw berokkenen. In Denemarken zijn op grote schaal windsingels aangeplant in een enigszins vergelijkbaar gebied, juist ten faveure van de landbouw.

Naast het verschaffen van luwte voor een betere landbouwproductie was de aanplant in Denemarken gericht op het bestrijden van erosiegevaar. Erosie is niet alleen ongewenst in bodemkundig opzicht of vanwege de negatieve invloed op het woonmilieu, maar ook vanwege het gevaar van verspreiding van ziekten en plagen. Een omvangrijke 'bebossing' van de Veenkoloniën heeft met het oog op de economische ont-

wikkeling niet louter voordelen. Een omvangrijke onttrekking van landbouwareaal maakt de positie van de regionale landbouw zwakker, en zal dus op de kortere termijn nadelig zijn. Wat dat betreft, draagt de huidige Herinrichting ontegenzeggelijk meer bij aan de ontwikkeling in de eersikkomende jaren. Op langere termijn ligt dat heel anders.

In het begin van de jaren zeventig was de tijd niet zo gunstig voor het op gang brengen van ontwikkelingen die landbouwgrond zouden kosten. Ondertussen is de situatie veranderd – in landbouwkringen wordt hardop gepraat over braaklegging en inbassing als wapen tegen de toene-

dat alle bedrijven gemengde bedrijven moeten worden. Gemengde landbouw op gebiedsnivo is voldoende, mits naast uitruil van grond ook uitruil van arbeid en afstemming van productieplannen plaatsvindt. Herstructurering van de akkerbouw betekent in die visie vooral de gedeeltelijke vervanging van grootschalige akkerbouw door andere agrarische activiteiten. Als dat bereikt kan worden is automatisch een belangrijke bijdrage geleverd aan vergroting van de landschappelijke diversiteit. De eerste stap naar regionale herstructurering is dan al gemaakt.

Schaalverkleining van, en het aanbrengen van diversiteit in het landschap is vanzelfsprekend

mende productie van overschotten. De verandering in denken over grondgebruik heeft tot gevolg dat bij gerichte planning waarschijnlijk wel financiële middelen los te krijgen zijn om zo'n plan tot 'inbassing' te volvoeren. Er zijn immers voldoende argumenten om zowel een beroep te doen op de EG als op de nationale landbouwstructuurmiddelen. Voor het op lange termijn stimuleren van de regionale economie zijn dus waarschijnlijk wel financiële middelen beschikbaar. Wat nodig is, is een goed plan, waarin alle nuttige elementen van de huidige Herinrichting opgenomen zijn. Binnen de landbouw zal gestreefd moeten worden naar diversiteit. Dat hoeft niet te betekenen

niet de enige, alles oplossende weg naar economische ontwikkeling. Ontsluiting en het opkrikken van het voorzieningennivo zijn daar net zo goed voor nodig. Gelukkig zijn dat elementen die in de huidige Herinrichting al aan bod komen.

Landschappelijke verbetering is echter noodzakelijk om die activiteiten te laten renderen. Als het karakter van de Veenkoloniën, zoals in de huidige Herinrichting, echt gehandhaafd wordt, is het aanleggen van vissteigers aardig voor de werkloze bewoners van het gebied – met regionale structuurversterking heeft het dan weinig te maken. ●

